

gimets forbrydelser, og Rüger føjer sig dermed til rækken af yngre forskere, der ser på nazismens lange skygger i skikkelse af f.eks. de af Det Tredje Riges funktionærer af andet geled, der uden afbrydelse fortsatte deres virke i den unge forbundsrepublik.

Også i DDR var opmærksomheden rettet mod Helgolands tilbagevenden til Tyskland, vel at mærke inden for rammerne af den stalinistisk inspirerede forestilling om et samlet, neutralt Tyskland, som kendes fra den såkaldte Stalin-note af 10. marts 1952, hvor Helgolandsspørgsmålet udgør et lille, men betydningsfuldt element, som DDR kunne udnytte i sin agitation for et samlet Tyskland mod den britiske besættelsesmagt.

Helgoland blev overdraget til Vesttyskland den 1. marts 1952, og øens genopbygning tog sin begyndelse. Den oplevede nu en – tvivlsom – genfødsel som mål for endagsturisme bygget på toldfrihed for sprut og cigaretter. Dette aspekt af historien er det dog ikke Jan Rüggers ærinde at uddybe.

Jan Rüggers indsigtfulde bog om Helgolands historie knytter flere tråde sammen. Øsamfundet udgør undersøgelsens metaforiske og bogstavelige klippegrund, idet han ikke blot ser øen og dens befolkning som kastebold for storpolitiske interesser, men som en aktør i egen ret. Helgolændernes tilbagevenden til øen i 1952 bekræfter, at den har sin egen kultur, der har overlevet store europæiske krige og nationale modsætninger. En sammenligning med andre lignende tilfælde – som f.eks. Malta – havde kunnet føje yderligere perspektiver til undersøgelsen, men det forhindrer ikke, at denne aldeles velskrevne bog sætter målestokken for enhver, der fremover ønsker at beskæftige sig med Helgolands historie.

Jan Schlürmann

| OLIVER AUGÉ, ULRICH LAPPENKÜPER & ULF MORGENSTERN (RED.): *Der Wiener Frieden 1864. Ein deutsches, europäisches und globales Ereignis*, Otto-von-Bismarck-Stiftung wissenschaftliche Reihe, 22, Ferdinand Schöningh, Paderborn 2016, 395 s., 46 euro.

Som dansk historiker er man vænnet til, at udenlandske kollegaer kun har et sparsomt kendskab til de slesvigske krige, for mens de står som helt centrale begivenheder i den danske historie, har de en tendens til at stå i skyggen af de noget større samtidige konflikter i Europa.

Så meget desto mere glædeligt og fortjenstfuldt er det, at det er lykkedes at samle så mange bidrag af især tyske historikere om den anden af de to krige i denne antologi. Den er et resultat af en *Tagung* på Otto-von-Bismarck-Stiftung i Friedrichsruh i det, der engang var hertug-

dømmet Lauenborg, nu inden for rækkevidde af Hamborgs S-togsnet. Anledningen var 150-året for fredsslutningen i Wien, der endeligt fastlagde betingelserne for afståelsen af „die Elbherzogtümer“. Det er lykkedes redaktørerne at sammensætte et sammenhængende, grundigt og veldokumenteret værk.

Stormagtsperspektivet på konflikten er velkendt fra Erik Møllers klassiske, men desværre med hensyn til kildehenvisninger noget mangelfulde værk *Helstatens Fald* fra 1958. I denne antologi behandles Det tyske Forbund af Wolf D. Gruner, Preussen af Frank Möller, Østrig af Lothar Höbelt, Frankrig af Ulrich Lappenküper, Storbritannien af T.G. Otte og Rusland af Wilij Dudarew. De bekræfter hovedlinjen i Møllers fremstilling, nemlig at ingen af stormagterne kunne tillade, at en stærkere magt end Danmark sad på indsejlingen til Østersøen. Det var afgørende for det danske nederlag og for Danmarks overlevelse som selvstændig stat. Med den russiske udenrigsminister Gortschakows ord var det ikke ønskeligt at omskabe de danske stræder til et „tysk Gibraltar“ eller de „svenske Dardaneller“. Det betød altså også, at heller ikke den af fremtrædende danske politikere ønskede skandinaviske union (Aage Friis „Skandinavismens Kulmination“ i *HT* 10. Rk., Bd. 3, 1934-36) havde nogen gang på jord. Danmarks overlevelse berode på statens lidenhed og ikke på styrke i forening med Sverige-Norge (jf. Rasmus Glenthøj „1864 før, nu og i fremtiden“ *HT* 2017/2). Til gengæld var der ikke enighed blandt stormagterne om, hvad der skulle ske med hertugdømmerne. Ret tidligt havde Bismarck lagt sig fast på en indlemmelse af hertugdømmerne i Preussen som strategisk mål, mens de øvrige tyske magter, herunder ikke mindst Østrig, havde større interesse i et selvstændigt Slesvig-Holsten, der som et andet Hannover ville kunne udgøre en modvægt i Det tyske Forbund til Preussens ambitioner om ekspansion. Frankrig virkede før, under og efter krigen i 1864 til understøttelse for den danske sag, men kun som middel til at fremme egne interesser. Frankrig kunne mere uskrømtet end de øvrige stormagter støtte nationalitetsprincippet. Hverken Østrig, Preussen eller Rusland havde – især ikke med henblik på Polen, som Piotr Szlanta skriver om – nogen interesse i at gøre det universelt. Mest betydningsfuld blev Frankrigs allerede i 1864 udkastede idé om at lade det slesvigske spørgsmål afgøre ved en zonevis folkeafstemning.

Både for Østrigs, Preussens og Storbritanniens vedkommende giver antologien indsigt i de indre brydninger og diskussioner. For sidstnævntes vedkommende udgjorde krigen i 1864 et vendepunkt i udenrigspolitikken, eftersom briterne til forskel fra den nyligt overståede Krimkrig valgte ikke at engagere sig militært. Der skulle gå 50 år, før der igen kom britiske *boots on the ground* på det europæiske kontinent. Den politiske vilje til at støtte danskerne var til stede, men til syvende

og sidst handlede det om, at resultatet af freden i Wien ikke var, hvad man havde regnet med, men nok noget, man kunne leve med – eller i hvert fald ikke var villig til at betale prisen for at få lavet om.

De mest interessante bidrag handler om nogle af de mindre tyske magter, Sachsen (Ulf Morgenstern), Hannover (Dieter Brosius) og hansestæderne Hamborg og Lybæk (Detlef Rogosch). De kommer sjældent i betragtning i dag, fordi de enten som Hannover blev opslugt af Preussen eller indgik i den tyske rigssamling få år senere. Især er det en interessant beskrivelse af Hannovers forsøg på at skaffe sig selvstændigt manøvrerum i Det tyske Forbund mellem Østrig og Preussen ved hjælp af en smidig alliancepolitik. Lige lidt hjalp det som bekendt. Kombinationen af militær impotens og økonomisk styrke for Hamborgs vedkommende er også interessant.

Lidt uden for tema skriver Jan Schlürmann om forsøgene på at restaurere monarkiet som statsform i Sydamerika, og Niels Eichhorn og Yosuke Lida om konflikten set fra henholdsvis USA og Japan. Bindet slutter med en kunsthistorisk studie af Werner Telesko om den billedlige fremstilling af fredsslutninger, der i 1800-talet udviklede sig til dagligstuekompositioner med aktørerne samlet om papirer til underskrift i modsætning til tidligere århundreders allegoriske fremstillinger. Caroline Elisabeth Weber skriver om fredsslutningens modtagelse i hertugdømmerne, hvor de fleste så deres egne ambitioner og ønsker – hvad enten de var helstatsorienterede, slesvig-holstenske, danske eller tysknationale – knust i stormagtsmaskineriet. Thomas Steensen supplerer med en beretning om fredsslutningens modtagelse blandt de altid oversete, men besynderligt interessante frisere.

Steen Bo Frandsens bidrag er det eneste, der ser begivenhederne fra et dansk perspektiv. Det følger med Frandsens vanlige elegance især det identitetspolitiske spor og står derfor heller ikke i direkte korrespondance med resten af antologien, der er mere orienteret imod politisk historie med understregning af aktørernes betydning. Det er tydeligt, at de øvrige, udenlandske bidragydere har et sparsomt kendskab til den danske side af historien. Der mangler fortsat på tysk og/eller engelsk en kurant redegørelse for den danske side af sagen.

De danske aktører på den storpolitiske scene må nødvendigvis fremstå som diletanter, når den indre udvikling i helstaten efter 1848 forbliver ukendt. Det ser jo ud som om, Danmark i blinde opsøgte en på forhånd tabt krig. Især er forholdet mellem Junigrundloven og de senere helstatsforfatninger tydeligvis uklart opfattet. Martskundgørelsen og Novemberforfatningen 1863 var reaktioner på en fortsat og systematisk obstruktion fra især holstensk side af de københavnske forsøg på at skabe en levedygtig forfatningsmæssig ordening for helstaten i overensstemmelse med de internationale aftaler – i hvert fald på

papiret. Hvor vidt og hvornår C.C. Hall *de facto* forlod helstatslinjen til fordel for ejderløsningen er et uløst problem i dansk historieforskning. Meget tyder imidlertid på, at København måtte søge den løsning i felten, som ikke kunne tilvejebringes ad politisk vej. At denne politik blev undergravet af, at Bismarck manøvrerede så overraskende dygtigt, som han gjorde, og at forventningerne til de britiske, svenske og franske alliancer var overvurderede, stod først klart alt for sent. Der til ejede Monrad ikke Halls evner og smidighed og var ikke i stand til at tilpasse sig situationen, som den udviklede sig. Denne antologi forstærker indtrykket af, at danskerne godt og grundigt forpassede muligheden for en deling af Slesvig, da den forelå i 1864, og derfor måtte inkassere det fulde nederlag. Det må have været en ringe trøst, at dette nederlag blev delt med blandt andre slesvig-holstenerne og polakkerne og i de følgende år med lande som Østrig, Hannover og Frankrig.

Jes Fabricius Møller

| ANDERS LUNDKVIST: *Dansk kapitalisme. Gennembrud, storhed og stagnation*, Forlaget Hovedland, Gjern 2017, 395 s., 299,95 kr.

Det politiske miljø til venstre for Socialistisk Folkeparti tilbydes med denne bog sin helt egen version af Danmarks økonomiske historie de seneste ca. 250 år. Forfatteren fremstår dog langt fra som en forudsigelig partigænger. Han er sin egen mand og drøfter gerne forskellige syn på økonomiens virkemåde. Kritikken af tidligere økonomisk historie begrænser sig dog til nogle få bedagede tekster om specifikke emner. Der er ingen egentlig dialog med andre tolkninger.

Den empiriske dimension er stærk. Ikke færre end 75 statistiske tabeller spiller en bærende rolle i argumentationen. Forfatterens studerende på AAU er utvivlsomt blevet godt oplært i brug af kvantitativt materiale. Tabeller er dog kun understøttende, de kan ikke selv fortælle historien eller tolke den politisk.

Anders Lundkvists syn på fortiden er, forenklet sagt, båret af en nostalgi som udspringer af tristesse over virkningen af de seneste årtiers globalisering. Allerede det traditionelle landsbyfællesskab fra periodens begyndelse og tidligere markeres positivt. Det samme gælder det efterfølgende individuelle gårdbrug som var „simpel vareproduktion“, dvs. ikke-kapitalistisk. Husmænd og landarbejdere blev ganske vist tabere i processen. Til gengæld opstod der senere i 1800-tallet „økonomisk demokrati på landet“. Det skyldtes andelsbevægelsen som lagde en stor del af økonomien i et kollektivt og solidarisk regi og tøjlede de blinde markeds kræfter som en art „alternativ til kapitalistisk styring“.